

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:40
sssjournal.com

pp.4100-4107
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.08.2019

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN ETNİK KOMPOZİSYONU

ETHNIC COMPOSITION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Dr. Öğretim Üyesi. Şevket YILDIZ

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Bursa/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1633>

Reference : Yıldız, Ş. (2019). "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Etnik Kompozisyonu", International Social Sciences Studies Journal, 5(40): 4100-4107.

ÖZ

Azerbaycan toprakları stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca sık sık etno-demografik değişikliklere maruz kalmıştır. Bunda jeopolitik konumunun da etkisi büyüktür. Kimmerler ve Sakalar gibi kadim milletlerin yaşadığı bir coğrafya olması bu konumunun eski devirlere kadar uzandığının kanıtıdır. Bölgenin güçlü devletleri bu konumu sebebiyle gerek işgal etmek gerekse kendilerine tabi kılmak suretiyle bölgede egemenlik kurmaya çalışmışlardır. Bu durum bölgenin demografik yapısına da etki etmiştir. Özellikle de XIX. asırdan itibaren bölgenin etnik yapısı planlı bir şekilde değişime tabi tutulmuştur. Bu değişimin tarihsel süreklilik içerisinde takibinin yapılarak ortaya konulması bölgenin gelecekte ne gibi olaylara gebe olduğunu göstermek açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle Azerbaycan'ı ve onun sürgit problemlerini anlamada etnografik bir incelemenin gerekliliği ve faydası ortadadır. Bu makalede bugünkü Azerbaycan'ı oluşturan etnik gruplar (daha çok son iki asırlık) tarihi süreçleriyle birlikte ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Etnisite, Kafkasya

ABSTRACT

Due to its strategic location, Azerbaijani territories have been subject to ethno-demographic changes throughout history. The geopolitical position has a great effect on this. The fact that it is a geography where ancient nations such as Cimmerians and Sakas lived, proves that this position dates back to ancient times. The strong states of the region have tried to establish sovereignty in the region by occupying them or subjecting them. This situation also affected the demographic structure of the region. Especially since the 19th century, the ethnic structure of the region has been subject to a planned change. Following this change in historical continuity is important to show what kind of events the region is pregnant in the future. For this reason, the necessity and benefit of an ethnographic study is clear in understanding Azerbaijan and its problems. In this article, the ethnic groups that make up Azerbaijan today are tried to be discussed with their historical processes (mostly the last two centuries).

Key Words: Azerbaijan, Ethnicity, Caucasia

1. GENEL ÖZELLİKLER

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Güney Kafkasya'da kurulan devletlerden biridir. 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilân eden ülkenin yüzölçümü ise 86.600 km²'dir. Beş ülke ile sınırdaş olan Azerbaycan'ın sınırlarının uzunluğu 2849 km'dir. Ülke, Hazar Denizi ile 825 km, Ermenistanla 766 km, İnanla 618 km, Gürcistanla 340 km, Dağıstanla 289 km ve Türkiye ile 11 km'lik sınır uzunluğuna sahiptir.

Batısında Ermenistan, kuzeybatısında Gürcistan, güneyinde İran, güneybatısında Türkiye ile sınırları bulunan Azerbaycan, doğusunda Hazar Denizi vasıtasıyla Kazakistan, Rusya ve

Türkmenistan ile komşu olmaktadır. Günümüzde Azerbaycan dışında 56'dan fazla ülkede yaşayan 45 milyon civarındaki Azeri Türkü'nün 30 milyonu İran'da bulunmaktadır.

Azerbaycan, yeraltı ve yerüstü kaynakları yönüyle Kafkas devletlerinin en zengini sayılabilir. Ülkenin en önemli gelir kaynakları petrol ve doğalgazdır. Petro-kimya sanayii son derece gelişmiş olan Azerbaycan'da ayrıca alüminyum, bakır, çinko, kurşun, sülfat gibi madenler de çıkarılmaktadır.

Ülkenin başkenti Bakü şehridir. Devletin resmi dili Azerbaycan Türkçesi'dir. % 98'i Müslüman olan ülkenin para birimi Manat'tır. Nüfusun % 98'i okur yazardır. ¹

2. TARİH

Azerbaycan hakkındaki ilk yazılı bilgilere Herodot, Strabon ve Ptolomei gibi antik devir coğrafyacı ve tarihçilerinin eserlerinde rastlanır. Manna, Albania ve Atropatena gibi en eski devletlerin kurulduğu bu topraklar, tarihte bir çok medeniyete beşiklik etmiştir. MÖ. VII. yüzyıldan itibaren Kuttiler, Lullibeyler, Turukkiler, Kimmerler ve Sakaların yaşadığı Azerbaycan arazisinde, Kafkas-İber dillerini konuşan Udinler ve Lezgiler, Farsça konuşan Tatlar ve Talışlar, büyük ekseriyeti teşkil eden Türk soylu halklar ile birlikte yaşamışlardır. ²

MS. VIII. yüzyılda Arap ordularının Kafkasya'ya gelmesiyle burada yaşayan Türklerin önemli bir kısmı Müslüman olmuştur. Selçuklular zamanında ise Malazgirt Meydan Muharebesi'nin akabinde Anadolu ile birlikte Azerbaycan da bir Türk-İslam vatanı haline gelmiştir³. Daha sonra sırasıyla Moğollar, Timurlular, Kara Koyunlular, Ak Koyunlular, Safeviler, Afşar ve Kaçar Hanedanlığı'nın hakimiyeti altında bulunmuştur. 1747'de Afşar beyi Nadir Şah'ın ölümüyle Azerbaycan'da hanlıklar devri başlamış ve Rus işgaline kadar bir çok han tarafından paylaşılarak yönetilmiştir.⁴

İran ve Osmanlı devletlerinin yanı sıra Azerbaycan ile yakından ilgilenen Rusya, XIX. asrın başlarında Güney Kafkasya'yı istilâ etmiştir. İlk olarak 1804 yılında Gence Hanlığı'nı mağlup eden Ruslar, 1826'da Revan Hanlığı'nı da işgal ederek Aras nehrine kadar Kuzey Azerbaycan'ın tamamını ilhak etmişlerdir. Bu arada Osmanlı Devleti hiçbir müdahale ve yardımda bulunamamış, sadece İran'ı Rusya'ya karşı açıkça desteklemekle yetinmiştir. İran ordusu ise, Ruslarla iki defa karşı karşıya gelmiş, 1812'de Lenkeran Hanlığı'nı savunmak üzere girdiği savaşta Ruslara yenilerek 1813 Gülistan antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. 1826 yılında başlayan ikinci İran-Rus harbi yine İranlıların mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve 21 şubat 1828'de Rusya ile İran arasında Türkmençay antlaşması imzalanmıştır.⁵ Bu antlaşmaya göre; Azerbaycan toprakları Aras nehri sınır olmak üzere ikiye ayrılmış, Kuzey Azerbaycan Rusya'nın kontrolüne girerken Güney Azerbaycan İran devletinin sınırları içerisinde kalmıştır.⁶

3. XIX.ve XX. YÜZYILLARDA AZERBAJYCAN'DA MEYDANA GELEN DEMOGRAFİK DEĞİŞİKLİKLER

1723 yılından beri Hristiyan Gürcü ve Ermenilerle temas halinde bulunan Rusların Müslüman topraklarına müdahaleye başlamasıyla birlikte, Ermeniler Güney Kafkasya'da önemli müttefikleri haline gelmiştir. XX. yüzyılda Ermenistan'a dönüşen Batı Azerbaycan topraklarında,⁷ XIX.

¹ Gasimov, Musa, "Azerbaycan Cumhuriyeti", (çev. Sadık Sadıkov), **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XIX, 121-147; Saray, Mehmet, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.11-15; Gömeç, Saadetin, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.48;Togan, A.Zeki Velidi, "Azerbaycan", **İslam Ansiklopedisi(İA)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, II, 91-92; Avşar, Zakir; Ferruh, Solak; Selma Tosun, "Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk Uluslarının 21. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Görünümü", **Türkiye Günlüğü**, sayı:25, Kış 1993, s.103-114; Özcan, Nuri, "Azerbaycan", **İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul 1991, IV, 317

² Gasimov, agm., s.126; **İA**, II, 93-94

³ Saray, age., s.17; **İA**, "Azerbaycan", II, 101-102

⁴ Gömeç, age., s.6-21; **İA**, II, 103-112

⁵ Saray, age., s.21-26

⁶ Gasimov, agm., s.127

⁷ Bu bölgenin adı XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Çukursed olarak kullanılırken XIX. yüzyıldan itibaren Erivan (Revan) adını almıştır. Bkz. Safarov, Rafik Firuzoğlu, "Batı Azerbaycan", **Türkler**, XIX, 167

Yüzyılın başlarına kadar Ermeniler küçük bir azınlığı teşkil etmişlerdir. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde bulunan 8 adet “Revan Tapu Tahrir Defterleri”, bu bölgenin demografik açıdan Azerbaycan toprağı olduğunu göstermektedir.⁸

Batı Azerbaycan’ın 1590 ve 1728 yıllarında Osmanlı arşivlerine göre nüfus dağılımı şöyledir:⁹

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Türkler	Ermeniler
1590	120.000	%77.5	%22.5
1728	183.000	%76.5	%23.5

XIX. asrın başlarında Ruslar’ın Kafkasya’ya müdahalesi, Azerbaycan topraklarının yüzyıllardır sabit kalmış etno-demografik yapısını bozmuştur. İran ve Osmanlı devletlerinin kendi iç problemleriyle meşgul oluşunu fırsat bilen Rusya, XIX. asrın başlarında Kafkasya’ya karşı hızlı bir işgal hareketi başlatmış ve kısa sürede Güney Kafkasya’yı hakimiyeti altına almıştır. 1804 yılından 1828 yılına kadar süren bu işgal esnasında Azerbaycan topraklarına gayrimüslimler yerleştirilmeye başlamıştır. Bu amaçla Erivan ve Nahçıvan’da Ermenileri göç ettirmek için komiteler kurulmuş, göç edenler Nahçıvan, Erivan ve Karabağ’da iskan edilmişlerdir. Buna mukabil, Azerî nüfus göç ettirilerek sayısı azaltılmıştır. İşgalin başından Gülistan antlaşmasına kadar geçen sürede Karabağ’daki 20.000 Azerî aileden yalnız 3.000’i kalmıştır.¹⁰1801-1811 yılları arasında Batı Azerbaycan’ı işgal eden Ruslar, 100’den fazla Azerî köyünü boşaltmışlar, terk edilmiş köylere ise İran ve Türkiye’den getirilen Ermenileri yerleştirmişlerdir. Bu bölgeye dışarıdan, bu yıllarda, yaklaşık olarak 1.100 ermeni ailesi getirilmiştir.¹¹

1828 Türkmençay antlaşmasıyla Kuzey Azerbaycan’a resmen sahip olan Rusya, 3 yıl içerisinde İran’dan 75.000, Türkiye’den ise 130.000 olmak üzere yaklaşık 200.000 Ermeni’yi Azerbaycan’ın belirli bölgelerine yerleştirmiştir. XIX. yüzyıl başlarında bugünkü Ermenistan arazisinde yaşayan nüfusun %80’i Azerî idi. Erivan’da ise Azerîlerin oranı %84’ü bulmaktaydı. Ancak Rus işgali ile birlikte bu bölgedeki Müslümanların sayısı 69.000’e gerilerken dışarıdan 134.000 ermeni getirildi.1801-1831 yılları arasında 150.000 civarında Müslüman Azerbaycan’ı terk etmiştir. Bunlar içerisinde 112.000 Azeri ve 35.000 Kürt bulunmaktadır. Batı Azerbaycan’da yapılan bu değişikliklerle Erivan merkezli bir tampon bölge oluşturulmuş ve bu sayede bir taraftan Azerî köylerin birbirleri ile irtibatı kesilirken, diğer taraftan da dağılık haldeki ermeni köyleri birleştirilmiştir.¹²

Ruslar, 1830’larda, serflikten azlettikleri binlerce Rus köylüsünü Azerbaycan’a getirerek verimli arazilere yerleştirmiştir. Getirilen bu Ruslar iskan edilmek suretiyle 30 kadar Rus köyü kurulmuştur.¹³ Azerbaycan’a ikinci büyük Rus göçü XX. asrın başlarında gerçekleşmiştir. 1912’de Mugan’a göç ettirilen Rusların sayısı 20.000 civarındadır.¹⁴

I.Dünya Savaşı başlarında Güney Kafkasya’nın demografik yapısı şöyledir:

Toplam Nüfus	Azerîler	Ermeniler	Gürcüler
2.382.000	1.992.000	1.549.000	1.536.000

Ayrıca bu yıllarda Ermenistan’ın esas demografik yapısını Azerî Türkleri(%31.1) ile Ermeniler(%68.4) oluşturmaktaydı.¹⁵

I. Dünya Savaşı Güney Kafkasya’da büyük çapta etno-demografik değişikliklere neden olmuştur. 1914 yılından 1919 yılına kadar Türkiye’den bu bölgeye 430.000 Ermeni göç etmiştir. Sadece

⁸ Saray, age., s.27

⁹ Safarov, agm., s.167-174

¹⁰ Gasimov, agm., s.127

¹¹ Safarov, agm, s.167

¹² agm, 168-169

¹³ Saray, age., s.29; Gasimov, Musa, agm, s.127

¹⁴ Gasimov, agm, s.128-129

¹⁵ Safarov, agm, s.170-171

1915 yılında buraya gelenlerin sayısı 120.000 iken, ayrıca, 75.000 kişi de Ermenistan arazisine yerleşmiştir. Diğer taraftan bu yıllarda Türkiye'den Rusya'ya 375.000 Hristiyan göç etmiştir.¹⁶

1918 yılına kadar Kafkasya'da Ermenistan adında bir toprak parçası olmamıştır. Ancak işgal sonrasında değişik ülkelerden getirilen 1.000.000 Ermeni bu bölgeye yerleştirilip 1918 yılında Erivan başkent olmak üzere Ermenistan devleti kurulmuştur. I.Dünya Savaşı esnasında yaşanan göçler sonucunda Ermeniler Kafkasya'da Azeriler ile eşit sayıya ulaşmışlardır.¹⁷

1918 yılında bağımsızlığını ilân eden Azerbaycan Türk Cumhuriyeti ise, Rus orduları tarafından Nisan 1920'de işgal edilmiş ve Zengezur bölgesi(yaklaşık 10.000 kilometrelik bir alan) bu ülkeden koparılıp Ermenistan'a verilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın Gürcistan üzerinden Türkiye ile irtibatını kesmek için; Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin tamamı, Borçalı Türklerinin ise bir kısmı Kazakistan ve Özbekistan'a sürülmüştür.¹⁸1920 sonrasında Stalin'in direktifi ile Karabağ'a Ermeniler yerleştirilmiş ve bu Ermenilere muhtariyet hakkı verilmiştir.¹⁹

Ermeniler, 1948'den itibaren Ermenistan sınırları içinde bulunan tahminen 110.000 Azerî Türkü'nü planlı bir şekilde buralardan sürüp Mil ve Mugan gibi yerleşimi zor bölgelere yerleştirmiştir.²⁰

Güney Kafkasya'da meydana gelen bir diğer büyük demografik değişiklik 1980'lerden sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde 200.000 Türk Ermenistan'daki topraklarından sürülmüş, bu sürülen Türkler Azerbaycan topraklarında iskan edilmek suretiyle ülke ekonomisi zor duruma sokulmuştur.

4. XX. YÜZYILDA AZERBAJYCAN CUMHURİYETİ'NİN ETNİK DAĞILIMI

1926-59-70-79-89-99 Nüfus Sayımı Sonuçları²¹

Etnik Gruplar	1926	1959	1970	1979	1989	1999
Azeriler	1.437.977	2.494.381	3.776.77	4.708.83	5.805.00	7.205.00
Talışlar	77.3223	+	+	+	21.200	76.800
Kürtler	41.193	1.487	5.488	5.700	12.200	13.100
Lezgiler	37.263	98.211	137.250	158.057	171.400	178.000
Avarlar	19.104	17.254	30.735	35.991	44.100	50.900
Sahurlar	15.552	2.876	6.208	8.546	13.300	15.900
Tatarlar	9.948	29.5521	31.787	31.350	28.600	30.000
Ermeniler	282.004	442.09	483.520	475.486	390.500	120.700
Gürcüler	9.500	9.500	-	13.600	14.200	14.900
Tatlar	28.443	5.887	7.769	8.848	10.200	10.900
Yahudiler	31.325	40.204	41.288	35.497	30.800	8.900
Ruslar	220.545	501.282	510.059	475.255	392.300	141.700
Ukraynalılar	18.41	15.778	29.160	26.402	32.300	29.000
Diğerleri	51.142	38.716	57.039	62.251	41.500	9.600
Toplam Nüfus	2.270.060	3.697.717	5.117.08	6.026.51	7.021.20	7.953.40

+ 1959'dan itibaren Talışlar Azerilere dahil edilmişlerdir.

* Azeriler 1926 sayımında Türkler olarak kaydedilmişlerdir.

¹⁶ agm, s.171

¹⁷ Gasimov, , agm, s.132

¹⁸ Gömeç, age., s.31

¹⁹ Saray, age., s.65-66

²⁰ Gasimov, agm, s.134

²¹ Ağaoğlu, Elnur, "Azerbaycan'ın Etnik ve Demografik Yapısı", *Türkler*, XIX, 218; Akiner, age., s.101-102

Azerbaycan'daki etnik grupların(1970) şehir/kırsal kesim dağılımı:²²

Etnik Gruplar	Kent	Kırsal Kesim
Azeriler	1.558.778	2.217.990
Tatarlar	31.043	744
Ermeniler	344.577	138.943
Yahudiler	40.812	476
Ruslar	470.191	39.868
Diğerleri	119.140	154.509
Toplam Nüfus	2.564.551	2.552.530

Azeriler

Kendi dillerinde Azerbaycanlı, Azeri, Rusça'da ise Azerbaycanitsi/ Azerbicanitsi biçiminde isimlendirilen Azeriler, önceleri Türkler veya Tatarlar olarak bilinirlerdi. İlk Sovyet nüfus sayımında sadece Türkler olarak yer almışlardır.²³

Bugün Azerilerin çoğunluğu Azerbaycan Cumhuriyeti ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetleri ile Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde önemli sayıda, Orta Asya'da ise az sayıda Azeri bulunmaktadır.²⁴Sovyetler Birliği dışında da önemli sayıda Azeri yaşamaktadır. Sovyet rakamlarına göre İran'da 4.000.000. Azeri bulunmaktadır ki bu rakam toplam Azerilerin % 40'ını oluşturmaktadır.²⁵

1979 yılı verilerine göre Sovyetler Birliği'nde yaşayan Azerilerin dağılımı şu şekildedir:²⁶

Etnik Gruplar	Azeri Nüfusu	SSCB'de yaşayan Azeriler içindeki yüzdesi	Diğer cumhuriyetlerin toplam nüfusuna kıyasla Azerilerin yüzdesi
Azerbaycan	4.708.832	%86.0	%78.1
Gürcistan	255.678	%4.7	%5.1
Ermenistan	160.841	%2.9	%5.3
Dağıstan	64.514	%1.2	%4.0
Kazakistan	73.345	%1.3	%0.5
Özbekistan	59.779	%1.1	%0.4
Rusya Federasyonu	87.907	%1.6	-
SSCB'de diğer yerler	66.434	%1.2	-

Azerilerin konuştuğu dil Azerice'dir. Aynı zamanda Azerbaycan'ın millî dili olan Azerice, Güney Türk dilleri grubundandır. Oğuz ve Oğuz-Selçuk alt grubunda değerlendirilebilir. En yakın olduğu diller Türkiye Türkçesi ve Türkmençe'dir. Gagavuz, Özbek, Nogay ve Kumuk dilleriyle de bazı ortak özelliklere sahiptir.

Azerice'de dört ana lehçe grubu vardır: Kuba, Bakü, Şemaha ve Lenkeran lehçelerinin de dahil olduğu doğu grubu; Kazak, Gence, Karabağ bölgeleri ve Ayrum lehçelerinin dahil olduğu batı grubu; Nahçıvan ve Erivan lehçelerinin içinde yer aldığı güney grubu ve Nuha lehçelerini ihtiva eden kuzey grubu.²⁷

Talişler

Günümüzde Talişler, Kafkas ve İran yerli unsurlarının karışımını temsil ederler. İran ve SSCB sınırları içinde yaşamaktadırlar. Sovyet Talişleri, Azerbaycan'ın güneyinde Lenkoran ve Astara gibi bölgelerde bulunurlar.

²² Akiner, age., s.103; Ayrıca Azerbaycan'daki etnik grupların coğrafi dağılımı için bkz.Ek-2

²³ Akiner, Shirin, Sovyet Müslümanları, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.93

²⁴ age., s.93

²⁵ age., s.108

²⁶ age., s.100-101

²⁷ Akiner, age., s.104-105

Talişçe, İran'ın kuzey-batı dilleri grubuna dahildir. Birçok farklı lehçeleri vardır. Ancak, günümüzde Talişlerin çoğu Azerice konuşur ve bu dil aynı zamanda öğretim dilidir.²⁸

Kürtler

Yakın Doğu'nun Farsça konuşan topluluklarından birisi olan Kürtler, Güney Kafkasya'da, özellikle de Ermenistan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Orta Asya ve Kazakistan'da da çok sayıda Kürt bulunmaktadır.

Kürtçe, Kuzey-Batı İran dilleri grubundandır. Birçok lehçe ve alt lehçelere ayrılmaktadır. İki ana lehçe grubu, Kırmançı(kuzey-batı) ve Sorani(güney-doğu)dir. Diğer önemli lehçe grupları ise şunlardır: Gurani, Luri, Zaza.

Arapça ve Türkçe kelimeler dışında, SSCB Kürtçesi'nde Azerice, Rusça ve Türkmençe çok sayıda kelime bulunurken SSCB dışında konuşulan Kürtçe'de ise İngilizce ve Fransızca kelimeler de bulunmaktadır.²⁹

Lezgiler

Çoğunluğu Kurak, Kasumkent, Magaramkent, Ahti ve Dokuz Para bölgesi Dağıstan Cumhuriyeti'nin güney-doğu kesiminde yaşayan Lezgiler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuba ve Kusar bölgelerinde yaşamaktadırlar. Eskiden Lezgi ismi bütün Dağıstan kelimeleri için kullanılırken, artık sadece bu kavim için kullanılıyor.

Lezgice Kafkas dillerinin Lezgi grubuna bağlıdır. Kyurin, Samur ve Kuba olmak üzere üç temel lehçe grubuna sahiptir. Ancak, Kuba lehçe grubu sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'nde konuşulur. Lezgice'de Arapça, Farsça, Türkçe, Azeri ve Rusça'dan bir çok kelime bulunmaktadır.³⁰

Avarlar

Çoğunluğu Dağıstan cumhuriyeti'nde yaşayan Avarlar'ın ikinci ağırlıklı buldukları yer Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Avarca, kuzey-doğu Kafkasya dil gruplarından Avaro-Andi-Didoy grubuna bağlıdır. Kuzey ve güney olmak üzere iki ana lehçeye ayrılır. Kuzey grubu yazı dilini oluştururken güney grubu da dilin gelişmesi üzerinde etkiye sahiptir. Kelime hazinesi üzerinde Arapça, Farsça, Türkçe ve son olarak da Rusça'nın güçlü etkisini görmek mümkündür.³¹

Tsahurlar(Sahurlar)

Yerli Kafkas kavimlerinden olan Sahurlar, Dağıstan Cumhuriyeti'nin Batı Rutul bölgesinde ve Azerbaycan sınırı boyunca yaşarlar. Çok dağlık ve zor bir arazide yaşadıkları için dış dünya ile izole bir hayatları vardır.

Sahurca, Kafkas dillerinin Lezgi grubuna bağlıdır. Arapça, Farsça, Türkçe, Azerice ve Rusça'dan çok fazla sayıda kelime ihtiva etmektedir. Dağıstan Cumhuriyeti'ndeki Sahurlar, Rusça'yı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sahurları ise Azerice'yi edebi dil olarak kullanmaktadırlar.³²

Tatarlar

Tatarlar, 13. asırda Rusya'yı işgal eden Moğol ordusunun ekseriyetini oluşturan Türk kabileleri(Kıpçak) için kullanılır. Büyük çoğunluğu Volga bölgesinde yaşayan Tatarlar, Sovyetler Birliği'nin hemen her cumhuriyetinde bulunurlar.

Kıpçak dil grubuna ait olan Tatarca'nın üç ana lehçe grubu vardır. Volga Tatarları tarafından kullanılan merkez lehçeleri, batı veya Mişar lehçeleri, doğu veya Sibiry lehçeleri. Tatarca'da Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça kelimeler oldukça fazladır.³³

²⁸ Akıner, age., s.223-224

²⁹ Akıner, age., s.177-182

³⁰ age., s.-121-123

³¹ age., s.119-120

³² age., s.145-147

³³ Akıner, age., s.51-61

Ermeniler

İlk olarak XIX. yüzyılda Azerbaycan'ın Karabağ ve Erivan vilayetlerine yerleştirilen Ermeniler, 1918 yılında Erivan merkezli Ermenistan devletini kurmuşlardır. Sürekli göçler neticesinde, Azerbaycan topraklarında Ermeni nüfusu hızlı bir artış göstermiştir. Ancak, 1988 yılında Azerbaycan-Ermenistan savaşının başlaması ile birlikte Ermeni nüfusu azalmaya başlamıştır. 1979'da Azerbaycan'da 475.300 Ermeni var iken 1999 sayımında bu rakam 120.700'e düşmüştür.³⁴

Gürcüler

Diğer adı İngiloylar olan Gürcüler, dini farklılıklarına göre iki kısma ayrılmışlardır: Müslümanlığın Sünnî mezhebini kabul eden İngiloylar kendilerini Azerbaycanlı, Ortodoksluğu kabul edenler ise kendilerini Gürcü olarak görmektedirler. Azerbaycan'da yaşayan İngiloylar, bugün, Zagatala, Gah ve Balaken rayonlarında yaşamaktadırlar.³⁵

Tatlar

Güney Kafkasyalı İran halklarından olan Tatlar, kuzey Kafkasya'da Apşeron bölgesinde, kuzey-doğu Azerbaycan'da(Konakkent, Afruzla, Çiçi ve Kuba gibi bölgelerde) ve Dağıstan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. İnançları ve yaşadıkları bölge itibariyle üç gruba ayrılırlar: Dağıstan'da yaşayan Yahudi Tatlar, Kuzey Azerbaycan ve Apşeron bölgesinde yaşayan Müslüman Tatlar, Kuzey Azerbaycan'ın belli bölgelerinde yaşayan Hristiyan-Ermeni Tatlar.

Tatça, İran dillerinin güney-batı grubuna dahildir. Birbiyle oldukça farklılaşan iki ana lehçe grubu vardır: Yahudi Tatların lehçesi ve Müslüman-Hristiyan Tatların lehçesi.³⁶

Ruslar

Rusya, 1828 Türkmençay Antlaşmasıyla Kuzey Azerbaycan'ı resmen ilhak edince, 1830-50 yılları arasında Tambov, Saratov ve Voronej vilayetlerinden çoğunluğu Ortodoks olmakla birlikte devlete karşı gelen ve farklı tarikatlara mensup Rusları Azerbaycan'a göç ettirmiştir. Azerbaycan'a getirilen Ruslar; Guba, Cevat, Göyçay, Lenkeran, Şamahı ve Bakü bölgelerine yerleştirilmiştir. Ancak, XX. Yüzyılın sonlarında göç, doğum oranı azlığı ve kimlik değiştirme gibi sebeplerle Azerbaycan'daki Rusların sayısı azalmıştır.³⁷

Diğer Etnik Unsurlar

Azerbaycan'da bugün çok sayıda etnik azınlık yaşamaktadır. Ayrıca kendilerini Azerbaycanlı şeklinde kaydettiren çok eski aileler de vardır. Bunlar içerisinde, Azerbaycan'ın en kadim ahalisi olan Hınalıklar, Buduglar ve Grızlar Guba rayonunda yaşamaktadırlar. Bu üç etnik gurubun 1926 nüfus sayımındaki yaklaşık rakamları şöyledir: Hınalıklar: 1448, Buduglar: 1993, Grızlar: 2600, Toplam: 6.041.³⁸ (Bkz.EK-2)

5. SONUÇ

Bir ülkeyi oluşturan etnik grupların coğrafi ve demografik dağılımı bilindiği oranda o ülkenin gerçekleri daha iyi anlaşılabilir. Bu makalede Azerbaycan örneği üzerinde kısaca durulmuştur. Azerbaycan'ın en önemli problemlerinden birisi olan Karabağ meselesini anlamada ve çözüme kavuşturmada etnik yapı ve etnografik değişimlerin ışık tutacağı açıktır. Aslında diğer birçok ulus devletin de Azerbaycan'dakine benzer etnik kökenli problemleri vardır. Etnik yapı dikkate alınmadan getirilecek her türlü çözüm önerileri yetersiz kalmaya mahkumdur. Çünkü bir ülkenin en önemli gerçeklerinden birisi -belki de birincisi- o ülkenin etnik yapısıdır.

³⁴ Ağaoğlu, agm., s.220-221

³⁵ agm., s.221

³⁶ Akıner, age., s.205

³⁷ Ağaoğlu, agm., s.220

³⁸ agm., s.225

BİBLİYOGRAFYA

- AĞAOĞLU, Elnur, “Azerbaycan’ın Etnik ve Demografik Yapısı”, **Türkler**, XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- AKINER, Shirin, **Sovyet Müslümanları**, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- AVŞAR, Zakir ve dğr., “Eski Sovyetler Birliği’ndeki Türk Uluslarının 21. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Görünümü”, **Türkiye Günlüğü**, sayı:25, Kış 1993.
- GASIMOV, Musa, “Azerbaycan Cumhuriyeti”, (çev. Sadık Sadıkov), **Türkler**, XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- GÖMEÇ, Saadettin, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999
- ÖZCAN, Nuri, “Azerbaycan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, IV, İstanbul 1991,
- SAFAROV, Rafik Firuzoğlu, “Batı Azerbaycan”, **Türkler**, XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- SARAY, Mehmet, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- TOGAN, A.Zeki Velidi, “Azerbaycan”, **İslam Ansiklopedisi(İA)**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.